

MATERIALELE CONFERINȚEI

științifice cu participare internațională

„FARMACIA ETICĂ: ISTORIE, REALITĂȚI ȘI PERSPECTIVE”

dedicată memoriei **Vasile Procopișin** –

Patriarhul farmaciei Moldave, doctor habilitat în

științe farmaceutice, profesor universitar și

Nadejda Ciobanu, doctor în științe farmaceutice,

conferențiar universitar

Chișinău 19-21 aprilie 2018

CONFERINȚA

organiată de
Catedra de farmacie socială „Vasile Procopișin”

sub patronatul
**Universității de Stat de Medicină și Farmacie
”Nicolae Testemițanu”**

Facultății de Farmacie

cu suportul
Asociației Farmaciștilor din Republica Moldova

"Farmacia etică: istorie, realități și perspective", conferință științifică cu participare internațională (2018 ; Chișinău). Conferința științifică cu participare internațională "Farmacia etică: istorie, realități și perspective" : dedicată memoriei Vasile Procopișin - Patriarhul farmaciei Moldave, doctor habilitat în științe farmaceutice, profesor universitar și Nadejda Ciobanu, doctor în științe farmaceutice, conferențiar universitar,

Chișinău 19-21 aprilie 2018. - [Chișinău] : S. n., 2018 (Tipogr. "Imprint Star"). - 267 p. : fig., tab.

Antetit.: Univ. de Stat de Medicină și Farmacie "Nicolae Testemițanu", Fac. de Farmacie, Catedra de Farmacie Soc. "Vasile Procopișin". - Texte : lb. rom., engl. - Rez.: lb. rom., engl. - Referințe bibliogr. la sfârșitul art. - 100 ex.

ISBN 978-9975-3159-5-1.

615:378.661(478-25)(082)=135.1=111

F 23

**ROLUL FARMACISTULUI ÎN ASIGURAREA UTILIZĂRII SIGURE A
MEDICAMENTELOR DE CĂTRE VÂRSTNICI**

Tatiana ȘCHIOPU, Mihail BRUMĂREL, Stela ADAUJI*

*Catedra de farmacie socială „Vasile Procopișin”, Universitatea de Stat de
Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Republica Moldova*

111

Autor corespondent*: tatiana.schiopu@usmf.md

Rezumat

Farmaciiștii, alături de alți profesioniști ai sistemului medical, reprezintă sursele sigure de informare a pacienților vârstnici cu privire la medicamente. Rezultatele chestionării a 100 de consumatori de medicamente vârstnici constată că în momentul eliberării medicamentelor se stabilește o relație de parteneriat între farmacist și pacientul vârstnic, bazat pe consiliere și informarea corespunzătoare. Se atestă că cunoștințele vârstnicilor despre medicația indicată sunt insuficiente, ei fiind mai puțin capabili să facă față gestionării medicamentelor, iar suportul informativ oferit de farmacist contribuie la conștientizarea acestora despre riscurile asociate utilizării incorecte a medicamentelor.

Abstract

**PHARMACIST ROLE IN ENSURING SAFE USE
OF MEDICINES BY THE ELDERLY**

Pharmacists, along with others healthcare providers, represent safe sources of information about medicines for elderly people. The results of the survey at 100 elderly drugs consumer show that at the time of drugs dispensing a partnership relationship is established between pharmacist and older patient, based on counselling and delivering quality patient care. According to obtained data is attested that elderly people's knowledge about their medication are insufficient, they being less able to manage their medications, and informational support provided by pharmacist can contribute to increase awareness among elderly people of inappropriate use of drugs risks.

Introducere

Eliberarea medicamentelor reprezintă o componentă esențială a practicii farmaceutice, implicând o responsabilitate crescută a farmacistului, acesta devenind un actor activ în asistența primară de sănătate. Pentru ca procesul de eliberare a medicamentelor să fie eficient și sigur, farmacistul este obligat să posede pe lângă cunoștințele profesionale și bune aptitudini de comunicare în scopul stabilirii unei relații pozitive farmacist – pacient. Comunicarea dintre pacienți și profesioniștii în sănătate poate fi îmbunătățită prin diverse programe educaționale elaborate în particular

pentru fiecare categorie de pacienți, grupate după diverse criterii: vârstă, maladie, terapia indicată ș.a. Persoanele de vârstă a treia reprezintă o categorie de pacienți cu multe particularități ale asistenței farmaceutice, deoarece se confruntă în majoritatea cazurilor cu mai multe probleme de sănătate. Datele statistice arată că vârstnicii sunt mai predispuși către apariția reacțiilor adverse și supuși riscului supradozajului cu medicamente. Odată cu înaintarea în vârstă, organismul vârstnicului suferă o serie de modificări, în consecință acesta se confruntă cu deficiențe de memorie, auz și vedere, ceea ce potențează apariția problemelor legate de utilizarea medicamentelor. Un alt obstacol în utilizarea medicamentelor pentru vârstnici este și accesibilitatea economică. Unele medicamente de care are nevoie pacientul vârstnic sunt necompensate, prin urmare acesta renunță la tratament sau micșorează de sinestătător cura de tratament [1, 5, 8]. În aceste condiții crește rolul farmacistului în asigurarea perceperii raționale a medicamentului de către vârstnici, fiind o provocare majoră și actuală deoarece farmacistul se obligă de a se specializa îngust în oferirea îngrijirilor farmaceutice calitative și eficiente [5, 6].

Conform U.S. Food and Drug Administration, farmaciștii asigură utilizarea corectă a medicamentelor prin:

- fidelizarea pacientului vârstnic, atunci când acesta primește consiliere sistematică doar de unul și același farmacist din farmacia comunitară de unde îi sunt eliberate medicamentele necesare. Prin aceasta farmaciștii au posibilitatea de a înregistra datele despre pacientul vârstnic, medicamentele utilizate în baza de prescripției medicală, cele OTC, fitopreparatele și suplimentele alimentare, gestionând medicamentele în așa mod pentru a preîntâmpina interacțiunea între ele;
- utilizarea containerelor speciale pentru păstrarea și divizarea medicamentelor. Farmaciștii pot repartiza, la cererea vârstnicului, medicamentele utilizate în pill-boxuri, evitând cauza determinantă a erorilor de administrare – deficiențe apărute o dată cu vârsta;
- familiarizarea pacientului cu medicamentele selectate prin citirea obligatorie a prospectului pentru utilizator și asigurarea, la cererea vârstnicului, a imprimării instrucțiunii de utilizare într-o formă accesibilă pentru el;
- oferirea informațiilor în formă scrisă, explicită și clară cu utilizarea tehnicilor de memorare a acestora [11, 12].

Evaluarea particularităților de utilizare a medicamentelor în rândul vârstnicilor presupune aplicarea unor algoritmi de monitorizare a terapiei medicamentoase, care includ criterii explicite și implicite de gestionare atât a bolii de care suferă acesta, cât și a medicamentelor indicate în tratamentul ei [3, 4]. În practica farmaceutică și-au dovedit performanța și eficiența diverse programe educaționale multidimensionale și multidisciplinare. Ele servesc drept suport informativ în revizuirea terapilor medicamentoase, monitorizarea

efectelor adverse, instruirea pacientului privind administrarea corectă a medicamentelor și sporirea aderenței la tratament. Acestea nu exclud în nici un caz aspectele clinice ale medicației [1, 2]. Printre acestea se menționează:

✓ *Instruirea vârstnicilor privind utilizarea sigură a medicamentelor* – Medication Use Safety Training for Older Adults (MUST). Acest program este elaborat de către Consiliul Național de Informare și Educație al Pacientului (National Council on Patient Information and Education (NCPIE)), o coaliție de colaborare, non profitabilă, alcătuită din peste 100 de organizații care se ocupă cu elaborarea programelor educaționale pentru grupuri aparte de pacienți. Scopul MUST este de a asigura utilizarea sigură și rațională a medicamentelor de către persoanele de vârstă înaintată și se bazează pe promovarea celor 3 R-uri [10]:

1. Toate medicamentele Rx și OTC reprezintă **Riscuri** și beneficii, analiza minuțioasă a cărora pentru fiecare medicament este primordială;
2. **Respectarea** regimului tratamentului medicamentos și încrederea în eficiența și valoarea acestuia;
3. asumarea **Responsabilității** de către pacient în conștientizarea modului corect de administrare al medicamentelor.

Pe pagina oficială web Bemedwise al Consiliului Național de Informare și Educație al Pacientului sunt oferite date despre utilizarea medicamentelor de către vârstnici colectate din diverse studii din domeniu, precum și alte resurse necesare pentru promovarea instruirii sigure a pacienților vârstnici ce includ prezentări PowerPoint, video, pliante, broșuri ș.a. [10].

✓ *Instruirea vârstnicului despre medicament: Îmbunătățirea aderenței la tratament a vârstnicilor* – [Adult MEDucation: Improving Medication Adherence in Older Adults](#) – reprezintă un document elaborat de către American Society of Aging și American Society of Consulting Pharmacy și cuprinde o varietate de instrumente și informații referitoare privind aderența la tratament și vârstnici. În acest document se regăsesc informații detaliate cu privire la factorii care pot influența aderența la medicație, precum factori legați de boală, sociali, economici și de pacient. Unul dintre instrumentele prezentate în document este Chestionarul funcțional de asistență socială (FSSQ), Readiness-to-Change Ruler și altele. Toate instrumentele sunt asociate cu instrucțiuni de utilizare [9].

✓ *Utilizarea sigură a medicamentelor de către vârstnici* – Safer Medication Use in Older Persons. Pagină informativă web creată în cadrul unei campanii de promovare a colaborării dintre mai mulți profesioniști ai sistemului de sănătate, printre care și farmaciștii, atât în condiții de ambulator, cât și în cele de staționar au ca scop comun final atingerea efectelor terapeutice scontate la persoanele de vârstă înaintată cu reacții adverse minime. Reprezintă un set de informații despre medicamentele

cu risc sporit și cele slab tolerate de către vârstnici, incluse în Lista Beers și care oferă explicații ale efectelor adverse posibile și sugestii privind alegerea alternativelor sigure [13].

- ✓ *“Beers Criteria”* – ghid recomandat în asigurarea utilizării sigure a medicamentelor de către persoanele de vârstă înaintată elaborat de Societatea Americană de Geriatrie, reactualizat în anul 2012, versiunea precedentă fiind în anul 2003. *“Beers Criteria”* este un instrument standard utilizat în reducerea problemelor legate de medicamente la persoanele cu vârstă înaintată, specific și orientat către piața farmaceutică din Statele Unite, iar >50% din medicamentele date nu sunt prezente pe piața farmaceutică din Europa. Această listă include 53 de medicamente grupate în 3 categorii:
 1. inadmisibile pentru vârstnici în general (34), care trebuie evitate în medicația lui;
 2. potențial inadmisibile (14), medicamente utilizate în probleme comune de sănătate ale vârstnicilor, dar în unele afecțiuni sau simptome specifice trebuie evitate;
 3. utilizate cu precauție (14), în cazurile când sunt de elecție, atunci pacientul trebuie monitorizat cu atenție sporită [14].
- ✓ *Criteriile STOPP* (Screening Tool of Older Persons’ potentially inappropriate Prescriptions) și *START* (Screening Tool to Alert doctors to Right Treatment), fiind utilizate în condiții de staționar, preponderent de medici, dar sunt implicați și farmaciștii clinicieni. Au fost elaborate și utilizate în Europa și conțin informații similare despre medicamente ca și *“Beers Criteria”*, dar mult mai detaliate. *STOPP* cuprinde 65 criterii clinice sugestive pentru prescrierea necorespunzătoare a medicamentelor la vârstnici. Fiecare criteriu este însoțit de o explicație succintă a erorilor efectuate în procesul de prescriere a medicamentelor. Aici sunt evidențiate potențialele interacțiuni medicamentoase și dublarea prescrierii medicamentelor asemănătoare. *START* cuprinde 22 indicatori de evidență a prescrierii medicamentelor pentru maladiile comune și specifice persoanelor de vârstă înaintată [7, 10].

Numeroase studii au dovedit eficiența combinării criteriilor STOPP și Beers în evaluarea terapiilor medicamentoase al vârstnicilor spitalizați, rata identificării medicamentelor potențiale periculoase fiind mult mai mare decât în cazurile când criteriile sunt aplicate separat [7].

Scopul lucrării

În contextul celor menționate mai sus, **scopul lucrării** este evidențierea relației farmacist – pacient vârstnic pentru asigurarea unei comunicări constructive și informare corespunzătoare a celui din urmă privind medicamentele utilizate.

Pentru atingerea scopului propus au fost stabilite următoarele **obiective**:

1. Evaluarea cunoștințelor vârstnicilor despre medicamentele administrate și aprecierea atitudinii lor față de informațiile oferite de farmaciști în procesul eliberării medicamentelor.
2. Elaborarea recomandărilor pentru farmaciști în vederea îmbunătățirii comunicării cu pacientul vârstnic.

Material și metode

Reviul literaturii a fost efectuat în PubMed în limba engleză și în alte surse precum paginile oficiale web ale organizațiilor cu profil geriatric. Au fost selectate și analizate articole cu meta-analiză și surse periodice publicate în ultimii zece ani. Pentru a evalua cunoștințele vârstnicilor despre medicamentele administrate și aprecierea atitudinii lor față de informațiile oferite de farmaciști în timpul eliberării medicamentelor au fost chestionați 100 de respondenți, în mai multe farmacii comunitare din municipiul Chișinău, alese aleatoriu din toate sectoarele.

A fost utilizat **chestionarul** structurat destinat persoanelor de vârstă înaintată care au vizitat farmacia comunitară pentru a achiziționa medicamente. Chestionarul este divizat în 2 compartimente, expuse în 10 întrebări închise: (a) cunoștințe despre medicamentele solicitate și (b) atitudini privitor la consilierea farmaciștilor. Datele primare au fost introduse într-un tabel Excel și analizate cu ajutorul metodelor statistico-matematice.

Rezultate

Au fost chestionați 100 de respondenți, dintre care 82 femei și 12 bărbați, vârsta cărora este cuprinsă majoritar (60%) în intervalul 65-70 de ani. Analiza răspunsurilor la întrebările chestionarului ne arată că respondenții vârstnici utilizează medicamente la recomandarea medicului (96%) și farmacistului (67%), iar scopul întrebunțării este tratamentul maladiilor cronice și acute, mai puțin pentru tratarea celor de sezon și foarte rar cu scop profilactic. În mediu un vârstnic se adresează la medic pe parcursul unui an de 9 ori. Perceperea terapiei medicamentoase de către pacientul vârstnic necesită o atenție sporită din partea specialiștilor, căci 53% din respondenți afirmă că practică întreruperea duratei tratamentului indicat, iar 24% din respondenți modifică pe cont propriu un medicament pe altul. De asemenea 12% din respondenți au indicat că niciodată nu citesc prospectul înainte de administrarea medicamentelor. Automedicația la fel este răspândită în rândul vârstnicilor, 68% au menționat că obișnuiesc să se autotrateze. Un fapt îmbucurător îl reprezintă satisfacția vârstnicului privind consilierea oferită de farmaciști, majoritatea vârstnicilor fiind mulțumiți de informațiile oferite de aceștia în timpul eliberării medicamentelor (55%); nici un respondent nu a indicat că este nesatisfăcut de nivelul servirii. În momentul eliberării medicamentelor farmaciștii oferă informația privind administrarea corectă a acestora (95%), fapt ce asigură satisfacerea necesităților medicamentoase ale persoanelor cu vârsta înaintată.

Recomandarea specialistului (medic, farmacist) servește drept sursa principală de informație în alegerea medicamentelor, indicată de toți respondenții (100%), iar printre alte surse de informație sunt: experiența membrilor familiei, sfaturile prietenilor cu aceeași problemă și publicitatea la medicamente.

Rezultatul analizei datelor obținute în urma chestionării vârstnicilor, se atestă necesitatea de aplicare în practică a următoarelor **recomandări**:

- ✓ crearea condițiilor pentru farmaciști de a documenta sistematic datele privind terapia medicamentoasă a vârstnicului, analiza istoricului medicației fiind cea mai utilă cale de a evalua riscurile și stă la baza unui dialog constructiv cu pacientul privind utilizarea medicamentelor;
- ✓ dezvoltarea continuității îngrijirii medicale și farmaceutice și asigurarea diseminării informațiilor între specialiști prin diferite modalități.

Concluzii

1. Cooperarea activă a pacienților cu farmacistul este necesară și în continuare susținută și încurajată pentru succesul rezultatelor terapeutice. Circumstanțele create oferă posibilități pentru farmaciști de a contribui la conștientizarea beneficiilor și riscurilor terapiei medicamentoase de către vârstnici.
2. Colaborarea dintre specialiștii din sistemul de sănătate în elaborarea ghidurilor de verificare și evaluare a medicației vârstnicului, în baza criteriilor validate în alte țări și ajustate la necesitățile reale și actuale ale pacienților devine primordială.
3. Elaborarea criteriilor de selectare a medicamentelor pentru vârstnici atât în condiții de staționar cât și ambulator adaptate pentru Republica Moldova în corespundere cu cele mai răspândite maladii la vârstnici și propunerea lor spre aprobare și implementare în practică.

Cuvinte cheie: farmaciști, îngrijiri farmaceutice specializate, comunicare și complianță, siguranța pacientului vârstnic.

Bibliografie

1. Al Rahbi HAM, Al-Sabri RM, Chitme HR. Interventions by pharmacists in out-patient pharmaceutical care. *Saudi Pharm J.* 2014;22(2):101–106
2. American pharmacists association. Pharmacists' impact on patient safety. A joint project of the American Pharmacists Association Academy of pharmacy practice and management and Academy of pharmaceutical research and science. Printat în SUA.
3. [Daniela Fialová](#), [Graziano Onder](#). Medication errors in elderly people: contributing factors and future perspectives. *Br J Clin Pharmacol.* 2009; 67(6): 641–645.
4. Halvorsen KH, Ruths S, Granas AG, Viktil KK. Multidisciplinary intervention to identify and resolve drug-related problems in Norwegian

- nursing homes. *Scand J Prim Health Care*. 2010;28(2):82–88
5. Jeannie K Lee, Samah Alshehri, Hussam I Kutbi, Jennifer R Martin. Optimizing pharmacotherapy in elderly patients: the role of pharmacists. *Integrated Pharmacy Research and Practice*. Volume 2015:4. P.101–111.
 6. Naomi Burns, BSc, MRPharmS and Elma Still, Bpharm, MRPharmS. Pharmaceutical care – a model for elderly patients. *The Pharmaceutical Journal*. 2011
 7. O’Mahony D, O’Sullivan D, Byrne S, O’Connor MN, Ryan C, Gallagher P. STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 2. *Age Ageing*. 2015;44(2):213–218
 8. Sandra van Dulmen, Emmy Sluijs, Liset van Dijk, Denise de Ridder, Rob Heerdink, Jozien Bensing. "Patient adherence to medical treatment: a review of reviews". *BMC Health Services Research* 2007, 7:55
 9. <http://adultmeducation.com/> (accesat pe 21.02.2018)
 10. <http://www.bemedwise.org/> (accesat pe 20.02.2018)
 11. <https://www.fda.gov/Drugs/ResourcesForYou/ucm163959.htm>. (accesat pe 20. 02.2018)
 12. <https://www.fda.gov/ForConsumers/ConsumerUpdates/ucm399834.htm> (accesat pe 19.02.2018)
 13. https://www.ismp-canada.org/beers_list/. (accesat pe 21.02.2018)
 14. <http://www.pharmacist.com/beers-revised-drugs-not-use-older-adults> (accesat pe 21.02.2018)
 15. <https://www.pharmacist.com/pharmacists-impact-patient-safety> (accesat pe 22.02.2018)